

ȘTEFAN ANDREESCU, *Despre titlul lui Mircea cel Bătrân, domn al Țării Românești / Sur le titre de Mircea l'Ancien, prince de Valachie / On the intitulation of Mircea the Elder, lord of Wallachia*, p. 9-15

Există două consemnări târzii, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ale titlului folosit de voievodul Mircea cel Bătrân al Țării Românești (1386-1418), în care figurează un element neobișnuit. Dintr-una din aceste variante aflăm că domnul a fost și stăpân „al tuturor țărilor și orașelor, până în hotarele Adrianopolei”. Iar în cealaltă îl vedem doar, pe scurt, „stăpânitoriu și până în hotarele Odriiului” (Adrianopole). Confruntarea celor două mențiuni ale titlului trebuie făcută cu un act original, o scrisoare fără dată trimisă de Mircea cel Bătrân regelui polon Vladislav Jagello. Titlul folosit aici precizează că, între altele, domnul valah era stăpân „și al multor orașe turcești”. Discuția de față atribuie prima formulă momentului în care voievodul a efectuat, la începutul ultimului deceniu al veacului al XIV-lea, o incursiune dincolo de munții Balcani, spre a distruge centrul de la *Karinovası* (Karnobat) al forței de șoc otomane, reprezentate de detașamentele de *akinci*.

Two late notes, from the second half of the seventeenth century, record a rather unusual *intitulatio*, allegedly assumed by Mircea the Elder, lord of Wallachia (1386-1418). According to the first, Mircea has not only been lord of Wallachia, but he also ruled over “all the countries and cities up to the borders of Edirne”. The second note mentions, briefly, that Mircea “ruled up to the borders of Edirne”. This article reinterprets these two seventeenth century notes in the light of an original document issued by Mircea’s chancery. In an undated letter sent to the Polish king, Władysław Jagiełło, Mircea the Elder asserts in his title that he ruled over “many Turkish cities”. The present article suggests that Mircea assumed this title in the early 1390’s, after he undertook a military expedition across the Balkans Mountains and destroyed the Ottoman basis of *akinci* from *Karinovası* (Karnobat).

ANDREI PIPPIDI, *O versiune italiană a bătăliei de la Nicopol / Une version italienne de la bataille de Nicopolis / An Italian account of the battle of Nicopolis*, p. 17-24

Cronica scrisă la Lucca de Giovanni Sercambi (1348-1424) acoperă o perioadă de câteva decenii, începând cu 1368 și continuând până la începutul secolului al XV-lea. Sercambi a fost preocupat, cu precădere, să descrie evenimentele petrecute în Lucca, însă a urmărit cu atenție și ce se întâmpla în spațiul extra-italian. Astfel, el a inclus în cronică și o relatare detaliată a bătăliei de la Nicopole provenită de la un martor ocular, unchiul său care a însoțit armata creștină în calitate de doctor. Potrivit cronicarului, înfrângerea cruciaților s-a datorat necredincioșilor unguri și români. Această primă versiune avea să fie modificată atunci când a apărut necesitatea sublinierii meritelor militare ale regatului Ungariei. Potrivit unei tradiții mai târzii, singurii responsabili pentru retragerea cruciaților ar fi fost românii. Un alt capitol al cronicii este dedicat pătrunderii otomanilor în Balcani.

The chronicle written at Lucca by Giovanni Sercambi (1348-1424) covers the span of several decades, from 1368 to the early 15th century. Sercambi was mostly concerned with the internal events of his own city, but he also paid attention to what happened abroad. The

detailed account of the battle of Nicopolis is based on the report of a witness, the writer's uncle who had been following the Christian army as a surgeon. According to this chronicler, the defeat was caused by the disloyal Hungarians and Wallachians. This first version has been changed when the need arose to enforce the military merit of Hungary. A later tradition alleged that only the Wallachian soldiers had been responsible for the withdrawal. Another chapter of the Lucca chronicle describes the extension of the Ottoman forces through the Balkans.

VOICA MARIA PUȘCAȘU, † NICOLAE N. PUȘCAȘU, *Biserica domnească din Caracal / L'église princière de la ville Caracal / The princely church from Caracal*, p. 25-73

Articolul de față prezintă rezultatele lucrărilor de cercetare arheologică din anii 1973 și 1974, care au stabilit datarea și tipologia bisericii domnești din orașul Caracal. În forma păstrată până astăzi, biserica Domnească din Caracal este rezultatul însumării a două principale faze de construire. Prima fază, datând din cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea, era alcătuită din altar, naos și pridvor deschis și fusese construită din cărămizi și blocheți de piatră reutilizați din foste construcții romane. Cea de a doua fază, realizată spre sfârșitul secolului al XVII sau începutul celui următor, constă din adosarea spre vest a unui alt pridvor cu arcade trilobate, supraînălțarea întregului edificiu și înzidirea aradelor pridvorului inițial. Zidăriile sunt făcute exclusiv din cărămidă realizată *ad hoc*, cu dimensiuni foarte diferite de cele utilizate în prima fază.

Edificiul suprapune o necropolă anterioară folosită de la sfârșitul secolului al XV-lea până la mijlocul secolului următor, necropolă organizată în jurul unui lăcaș de cult cu localizare încă necunoscută. Primii stăpânitori ai moșiei Caracal cunoscuți documentar sunt Marga cea Bătrână (sora voievodului Neagoe Basarab) și soțul său, Marcea postelnic, ctitorii probabili ai capelei de reședință boierească în jurul căreia s-a organizat prima necropolă. Descendenții lor direcți au locuit la Caracal până spre sfârșitul secolului al XVI-lea și ar fi putut să construiască biserica păstrată până astăzi. Nu excludem ipoteza ca biserica să fi fost zidită inițial în vremea domniei lui Mihai Viteazul, mare stăpânitor de moșii în zonă. Caracteristic bisericii inițiale este spațiul vestic deschis, model adoptat se pare după exemplul bisericii Mănăstirii Snagov și al Mitropoliei din Târgoviște, atât pentru biserica ctitorită de Marga și soțul său, cât și pentru cea care a înlocuit-o, construită de descendenții acestora.

This article presents the results of the archaeological campaigns of 1973 and 1974, focusing on the dating and the style of the princely church from Caracal. The church, as it stands today, reveals the existence of two construction phases. The first phase dates from the second half of the sixteenth century, when the chancel, the nave and the open threshold were built using bricks and stone blocks taken from the Roman ruins nearby. The second phase dates from the end of the seventeenth century or from the beginning of the eighteenth, when the church was elevated, the initial threshold was walled up and another threshold with trilobite arcades was adjoined. In this phase had been used only local bricks, of a very different size compared with those from the first phase.

The church has been built on a necropolis in use from the end of the fifteenth to the mid-sixteenth century. The first documented owners of the Caracal estates are Marga the Older, Neagoe Basarab's sister, and her husband Marcea chamberlain. Most likely, Marga and Marcea have founded the noble chapel around which the first necropolis was organized. Their

descendants continued to live in Caracal up to the end of the sixteenth century and they may well be the founders of the church. However, the possibility that the church was built during the reign of Michael the Brave, which had numerous estates in the region, should not be ruled out. The main feature of the initial churches, of the first one erected by Marga and of the second one built by her descendants, was the open western space, apparently borrowed from the Snagov monastery and from the metropolitan church of Târgoviște.

FLORENȚA TELEMĂN, *Constituirea domeniului Mănăstirii Sfânta Troiță (Radu Vodă) din București între practică devoțională și strategie administrativă (1568-1730) / La constitution du domaine du monastère Sainte Trinité (Radu Vodă) de Bucarest: entre la pratique dévotionnelle et stratégie d'administration (1568-1730) / The Making of the Monastic Domain of the Holy Trinity Monastery (Radu Vodă) from Bucharest. Devotional practices and managerial strategies (1568-1730)*, p. 75-108

Deși cercetarea istorică asupra constituirii și dezvoltării fiecărui domeniu mănăstiresc este astăzi la început de drum, în ultimii ani s-au făcut progrese semnificative, în special în cunoașterea caracteristicilor lor generale. Pornind de la aceste rezultate, curiozitatea în privința domeniilor ecleziastice ne este stârnită, pe fondul amplitudinii cu care lăcașele de cult s-au înmulțit și înăvuit, de factorii care au imprimat așezămintelor religioase o evoluție diferită, ducând la nașterea unei ierarhii. Pentru analiza acestui proces, ne-am oprit asupra uneia dintre mănăstirile bogate, printre cele mai însemnate în ierarhia bisericească internă: Mănăstirea Sfânta Troiță (Radu Vodă) din București. Întrebările la care am căutat răspunsuri privesc activitatea de dăruire a așezământului religios, ca practică devoțională și principală formă de creare a domeniilor ecleziastice, precum și strategiile administrative folosite în gestionarea lor, ca principale mijloace de întreținere a complexului monahal și de dezvoltare a posesiunilor mănăstirești. Răspunsurile, unele cu aplicabilitate generală, altele cu caracter particular, pun în lumină principalele elemente care au marcat parcursul înfloritor al așezământului bucureștean în perioada 1568-1730.

Although the historical research on the founding and growth of the Wallachian monastic domains is still at the beginning, significant progress has been made recently. Historians' curiosity about the monastic domains focused mostly on the reasons that could explain why some of the monasteries had become more powerful and significantly richer than others. In order to identify these reasons, this article takes as a case study one of the wealthiest and most influential Wallachian monasteries: the Holy Trinity Monastery (Radu Vodă) from Bucharest. The article investigates both the practice of donating, as a devotional ritual, as well as the managerial strategies employed by the abbots for maintaining and expanding the monastic complex and domain. The period under scrutiny, from 1568 to 1730, provides a valuable insight, both general and particular, into the devotional practices and the managerial strategies that helped building a thriving monastic domain.

PETRONEL ZAHARIUC, *Câteva date despre mănăstirea Trei Ierarhi din Iași, și nu numai, desprinse din documentele arhivei românești de la Protaton (Muntele Athos) / Quelques données sur le monastère des Trois Saints Hiérarques de Iasi, et non seulement, tirées des actes de l'archive roumaine de Protaton (Mont Athos) / New data on the Trei Ierarhi Monastery from Iași and other information found in the documents of the Romanian archive of Protaton (Mount Athos), p. 109-165*

În cele de mai sus am încercat să adun câteva date, cunoscute mai puțin sau deloc, privitoare la istoria mănăstirii Trei Ierarhi, pe care le-am desprins din bogata arhivă a Protatonului. Și cum mănăstirea Trei Ierarhi era și este în inima Iașilor nu se putea să nu aibă, strânse peste vreme, multe documente din care să se poată cunoaște mai bine viața altor așezăminte (Golia, Cașin, Copou etc.) sau a unor oameni și a unor familii (Grigore Ureche și familia sa, Lupu Hăbășescu și familia sa, familiile Buhuș și Ruset etc.) din întreaga Moldovă în secolele XVII-XVIII. Cercetând mai cu seamă arhiva mănăstirii Trei Ierarhi, atât cea păstrată la Muntele Athos, cât și cea aflată în țară, este limpede că m-am învârtit în jurul acelei părți din istoria ei foarte puțin cunoscută până acum, și anume felul în care s-a format și a crescut domeniul ei, ajungând să numere câteva zeci de sate și părți de sate, precum și alte bunuri imobiliare (vii, iazuri, poduri, mori, case, dughene etc.), concentrate mai ales în trei zone din Moldova: Iași, Bacău și Trușești. De asemenea, am observat că acest important domeniu s-a format în trei mari etape: o primă etapă reprezentată de daniile ctitorului, Vasile Lupu, ale familiei sale și ale boierilor credincioși, a doua etapă, de mai mică anvergură, formată din darurile făcute de urmașii acelor boieri sau negustori, care îi datorau ctitorului de la Trei Ierarhi norocul lor din Moldova, și a treia etapă, care cuprinde întreg secolul al XVIII-lea, în care rolul determinant în conservarea și sporirea averii mănăstirii a fost jucat de evlavia credincioșilor din Moldova față de Sfânta Paraschiva.

This article presents lesser known or previously unpublished material on the history of the Trei Ierarhi Monastery, found in the rich archive of Protaton. As the Trei Ierarhi Monastery was, and still is, located in the heart of the city of Iași, many Moldavian documents from the 17th and 18th centuries related to different monasteries (e.g. Golia, Cașin, Copou) and to various families (e.g. Ureche, Hăbășescu, Buhuș, Ruset) had been deposited in its archive. The present study investigates the monastic archive of the Trei Ierarhi, which is preserved today in the Romanian and Athonite archives, and focuses on the lesser known history of the making and the growth of the monastic domain. The domain of the Trei Ierarhi Monastery included several tens of villages, owned entirely or partially, as well as numerous other properties (grapevines, ponds, bridges, mills, houses, merchants' shops). The geographical nuclei of the domain were the Moldavian regions of Iași, Bacău and Trușești. The domain grew gradually and one may identify three distinct phases. The first one is related to the donations given to the monastery by its founder, Basil Lupu, by his family and by his loyal boyars. The second phase of growth, less impressive, was due to the donations made by the descendants of those boyars and merchants whose good fortune in Moldavia was due to Basil Lupu. During the third phase, which covers the whole of the 18th century, the properties of the monastery had been preserved and increased due to the Moldavians' devotion for Saint Paraskeva.

MARIANA LAZĂR, *Documente privind așezământul monastic de la Cotroceni din arhiva mănăstirii athonite Protaton / Documents concernant le monastère de Cotroceni dans l'archive roumaine de Protaton / Documents concerning the Cotroceni monastery in the archive of the Athonite monastery of Protaton*, p. 167-194

O serie de documente referitoare la mănăstirea Cotroceni, care devenise din 1682 metoh al celor douăzeci de mari mănăstiri de la Muntele Athos, prin decizia ctitorului, domnul Țării Românești, Șerban Cantacuzino, sunt conservate în arhiva mănăstirii athonite Protaton. Unele dintre acte provin din fondul acestui așezământ, fiind duse acolo la un moment dat de egumenii greci. Deosebit de interesante sunt hrisoavele lui Șerban Cantacuzino, cel prin care a închinat mănăstirea Cotroceni comunității athonite, emis în două versiuni, greacă și română, și cele prin care a înzestrat-o cu bunuri funciare și cu părți din veniturile domnești.

În acest articol prezentăm hrisovul domnului Ștefan Cantacuzino, nepotul de frate al ctitorului, prin care confirma stăpânirea mănăstirii Cotroceni asupra satelor și moșiilor, precum și asupra populației dependente, pe care i le dăruise Șerban Cantacuzino. Totodată, îi acorda întărire și asupra acelor venituri domnești pe care fondatorul său i le concedase. Acest act se înscrie într-o serie de întăriri pe care mai mulți domni le-au acordat mănăstirii Cotroceni și a fost dus la mănăstirea Protaton probabil în secolul al XIX-lea.

The archive of the Athonite monastery of Protaton preserves several documents concerning the Cotroceni monastery. In 1682, according to the will of its founder, Șerban Cantacuzène, the Wallachian monastery became a metochion of the twenty largest monasteries of Mount Athos. Some documents taken by the Greek abbots of the Cotroceni monastery found their way into the monastic archive of Protaton. Ones of the most interesting such documents are those issued by Șerban Cantacuzène. There are two versions, in Greek and Romanian, of the charter of submission to Mount Athos of the Wallachian monastery. There are also a few donation charters, confirming the properties and revenues given by Șerban Cantacuzène to the monastery.

This article analyses a charter issued by the founder's nephew, Stephan Cantacuzène, confirming to the Cotroceni monastery the possession of villages, estates and serfs that had been initially donated by Șerban Cantacuzène. Moreover, Stephan Cantacuzène renewed for the benefit of the monastery the lordship's revenues provided by his uncle. This document is one of the several confirmation charters issued by the Wallachian lords for the Cotroceni monastery. Most likely, Stephan Cantacuzène's charter had been taken to the Protaton monastery in the 19th century.

LAURENȚIU RĂDVAN, MIHAIL ANATOLII CIOBANU, *Din urmările ocupației ruse în Moldova (1739): cel mai vechi plan al Iașilor/ Des conséquences de l'occupation russe en Moldavie (1739): le plus vieux plan de la ville de Iași / On the consequences of the Russian occupation in Moldavia (1739): the oldest plan of Iași*, p. 195-218

Orașul Iași, capitala Moldovei, a fost ocupat pentru prima dată de armata rusă în septembrie 1739. Deși ocupația a fost scurtă (doar o lună), ea a avut consecințe norocoase pentru cei interesați de topografia acestui centru: realizarea unui plan al orașului, cel mai

vechi păstrat, publicat într-o copie de către Fedor Fedorovici Laskovskij în 1866. Planul urmărea un scop specific, fortificarea orașului. Pentru Iași, mareșalul Burkhard Christoph von Münnich, comandantul armatei ruse, a propus un sistem de apărare care - cel puțin în zona Copou - a fost inspirat de modelul Vauban. Sistemul a fost conceput pentru a face parte dintr-un ansamblu mai mare, menit să protejeze pozițiile deja deținute de ruși în jumătatea nordică a Moldovei. Chiar dacă nu și-a atins scopul, planul include elemente importante legate de oraș și împrejurimile sale. Din cauza timpului scurt disponibil pentru topografi, străzile orașului nu au fost desenate; planul conține în schimb cele mai reprezentative clădiri, palatul principelui și bisericile/mănăstirile existente. Este, de asemenea, singurul plan care include vechiul lac situat în partea de sud a orașului, care a dispărut la mijlocul secolului al XVIII-lea și nu este prezent în planurile ulterioare.

The city of Iași, capital of the principality of Moldavia, was occupied for the first time by the Russian army in September 1739. Although the occupation was short (only one month), it had fortunate consequences for those interested in the topography of this center: the drawing of the city plan, the oldest preserved, published in a copy by Fedor Fedorovici Laskovskij in 1866. The plan pursued a specific goal, to contribute to the fortification of the city. For Iași, Field Marshal Burkhard Christoph von Münnich, the commander of the Russian army, proposed a defense system that – at least in the Copou area – was inspired by the Vauban model. The system had been designed to be part of a larger ensemble designed to protect the positions already achieved by Russians in the northern half of Moldavia. Even if it did not reach its goal, the plan left behind includes important elements related to the city and its surroundings. Because of the short time available to the topographers, the streets of the city were not drawn; instead the plan contains the most representative buildings, the palace of the prince and the churches/monasteries. It is also the only plan that includes the old lake located in the southern part of the city, which disappeared in mid-18th century, and is not present in later plans.

CRISTIAN N. APETREI, *Un negustor florentin și conexiunile sale europene Antonio Pandolfi din Liov, cca. 1550-1577/ Un marchand de Florence et ses connexions européennes: Antonio Pandolfi de Lwów, cca. 1550–1577 / A Florentine merchant in Lviv and his European connections Antonio Pandolfi, cca 1550-1577, p. 219-235*

La 4 februarie 1564 Piero Machiavelli, *Luogotenente generale* al flotei toscane din Leghorn, primea o scrisoare din Perugia trimisă de un anume Antonio Pandolfi. Scrisoarea a stârnit interesul istoricilor români, întrucât conține informații detaliate și precise privind istoria Moldovei din perioada 1546-1563. Deși scrisoarea lui Antonio Pandolfi a fost editată de două ori, editorii au întâmpinat mari dificultăți în a găsi informații despre autor și a-i identifica sursele. Articolul de față umple aceste goluri și propune o posibilă explicație a inițiativei lui Pandolfi. Folosind noi surse, articolul arată că Antonio Pandolfi a fost un negustor florentin care a trăit în orașul polon Liov, între 1550 și 1577. Pandolfi a fost implicat în negoțul din Moldova și din Imperiul Otoman, strângând astfel informațiile valoroase pe care avea să le transmită mai târziu familiei Machiavelli. Cât privește scopurile urmărite de Pandolfi, articolul sugerează că scrisoarea ar fi făcut parte dintr-o strategie prin care negustorul spera să obțină protecția puternicei familii Machiavelli, de care avea nevoie date fiind dificultățile cu care se confrunta în Liov.

On February 4th 1564 a long letter was sent from Perugia to Piero Machiavelli, *Luogotenente generale* of the Tuscan fleet in Leghorn, by a certain Antonio Pandolfi. The letter ignited the interest of Romanian historians, as it contains detailed and accurate information pertaining to the history of Moldavia, covering the period from 1546 to 1563. Although Antonio Pandolfi's text was edited twice, the editors had real difficulties in identifying the author's background and sources. This paper aims to fill the lack of knowledge on these two major issues and to provide a possible explanation for the reasons behind Pandolfi's initiative. Using new information, the article contends that Antonio Pandolfi was a Florentine merchant who lived in the Polish town of Lviv between 1550 and 1577. He was involved in trading operations on the Moldavian and Ottoman markets and it is in this way that he gathered the valuable information provided later to the Machiavellis. As for the aims of Antonio Pandolfi's letter, the article suggests it was part of a strategy meant to draw upon him the protection of the powerful Machiavelli family, an efficient tool to cope with the professional difficulties he had to face back home in Lviv.

RAFAEL DORIAN CHELARU, *Cristiani pubblici vs cristiani occulti: practici de simulare și disimulare în comunitățile catolice din Albania sec. XVII-XVIII în sursele misionare / Cristiani pubblici vs Cristiani occulti: pratiques de simulations et dissimulations dans les communautés catholiques d'Albanie des XVIIe-XVIIIe siècles dans les sources missionnaires / Cristiani pubblici vs cristiani occulti: simulation and dissimulation practices in the Catholic communities from the 17th and 18th century Albania, according to the missionary accounts, p. 237-254*

Articolul de față analizează fenomenul așa numitului cripto-catolicism din Albania modernă timpurie, aflată sub cârmuire otomană, pe baza relatărilor misionarilor. Aceste surse sunt practic singurele disponibile pentru studierea acestui fenomen. Folosind conceptele îngemănate de simulare și disimulare a credinței, așa cum au fost definite în textele normative ale curiei romane, scopul nostru este de a analiza și de a contextualiza feluritele practici legate de ascunderea credinței. Ne interesează mai cu seamă modalitățile prin care clerul roman, deopotrivă cel local și cel central, a tratat această problemă complicată și stânjenitoare. Concluzia noastră este că, spre deosebire de curia romană (i.e. Propaganda Fide sau Sfântul Oficiu), care au condamnat constant și categoric astfel de practici, clerul local a înclinat să le privească cu mai multă îngăduință și mai degrabă pragmatic.

The present article focuses on the so called crypto-Catholicism from the early modern Ottoman Albania, as documented by the missionary accounts, which are practically the only available sources for studying this phenomenon. Using the twin concepts of simulation and dissimulation of faith, as defined in the normative texts of the Roman Curia, our goal is to analyse and contextualize the various practices linked to the occultation of faith. We investigated especially the way(s) in which the Roman clergy, both local and central, addressed such delicate and uncomfortable issues. Our conclusion is that, unlike the Roman Curia (i.e. Propaganda Fide or the Sacred Office), which constantly and inflexibly discouraged such practices, the local clergy tended to regard them more indulgently and on a rather pragmatic basis.

ELENA BEDREAG, *Alianțele și solidaritățile boierilor Rusetesti în Țara Românească / Les alliances et les solidarités familiales des boïars Ruset en Valachie / The alliances and solidarities of the Ruset boyars in Wallachia*, p. 255-282

Textul de față prezintă povestea câtorva personaje de secol XVIII, membri ai familiei Ruset. O parte dintre aceste personaje, sub presiunea evenimentelor politice, s-au mutat în Țara Românească, căsătorindu-se cu reprezentanți ai marilor familii muntene. Prezentul text își propune să analizeze modul în care s-au construit și, mai ales, cum s-au materializat aceste strategii matrimoniale, ce relații au dezvoltat Rusetestii după ce s-au mutat în Țara Românească. Se știe că, din cei 11 copii ai marelui vornic Iordache Ruset, patru s-au căsătorit cu boieri sau jupânești din Țara Românească (Nicolae Ruset cu Ancuța Brâncoveanu, Ioniță cu Ancuța Filipescu, Victoria cu Pârvu Cantacuzino și Ruxandra cu Barbu Văcărescu), iar alții au ales să-și căsătorească urmașii la sud de Carpați. Safta, fiica Anastasiei și a lui Nicolae Costin jtnicer, a intrat în familia Crețulescu, Ecaterina, copila Aniței și a lui Constantin Ruset, a devenit ce-a de-a doua soție a lui Constantin Mavrocordat. Ce s-a întâmplat cu acești Rusetesti, cum s-au adaptat, cui și-au lasat averea sunt câteva din întrebările la care încercăm să răspundă textul de față folosind ca surse în primul rând documentele de arhivă, câteva dintre ele publicate în anexa prezentului studiu.

Le texte ci-joint suit le destin de quelques personnages du XVIIIe siècle, à savoir la famille Ruset. Sous la pression des événements, certains membres de cette famille sont partis de Moldavie en Valachie où ils se sont mariés avec des descendants et descendantes de grandes familles valaques. Quelles stratégies matrimoniales ont-ils développées pour s'immiscer parmi les grandes familles de la noblesse valaque et quel genre de rapports ont-ils élaborés avec cette noblesse? Quel a été le sort de ces membres de la famille Ruset? Comment se sont-ils adaptés au nouveau milieu social valaque et à qui ont-ils légué leur fortune après la mort? Ce sont les principales questions auxquelles tente de répondre cette étude. Parmi les 11 enfants du Grand Vornic Iordache Ruset, quatre ont choisi leurs épouses ou leurs époux dans les rangs de la noblesse valaque : Nicolae Ruset s'est marié avec Ancuța Brâncoveanu, Ioniță avec Ancuța Filipescu, Victoria avec Pârvu Cantacuzino et Ruxandra avec Barbu Văcărescu. D'autres ont fait de même avec leurs enfants: Safta, la fille d'Anastasia et de Nicolae Costin, par exemple, a pris comme mari un boïar valaque de la famille Crețulescu; Catherine, la fille d'Anița et de Constantin Ruset s'est mariée en secondes nocces à Constantin Mavrocordat. Le destin de tous ces personnages a été reconstitué à l'aide de maints documents d'archives inédits, dont certains sont publiés en annexe à la présente étude.

GHEORGHE LAZĂR, *Un nou caz de sinucidere din Țara Românească (începutul secolului al XVIII-lea) / Un nouveau cas de suicide en Valachie (le début du XVIIIe siècle) / A Newly Discovered Case of Suicide in Wallachia (early 18th century)*, p. 283-292

Dacă în ceea ce privește spațiul occidental și nu numai, gestul sinuciderii sau al morții voluntare s-a bucurat de o atentă analiză și din partea istoricilor, începând cu studiul de pionierat al lui Jean-Claude Schmitt și până la sinteza relativ recentă datorată lui Alexander Murray, situația este cu totul diferită în istoriografia română. Fără îndoială, această situație se explică înainte de orice prin precaritatea surselor documentare, căci până în acest moment este cunoscut doar cazul unui negustor din zona Craiovei care la 1835 a decis să se sinucidă. Prin

acest studiu, autorul prezintă și supune atenției specialiștilor un nou caz de sinucidere, ce a avut loc la începutul secolului al XVIII-lea. Detaliile privind acest tragic eveniment, deloc generoase, se regăsesc în două documente prin care un mărunț negustor din București, împreună cu membrii familiei sale, închinău o moșie patriarhului Samuil al Alexandriei, prezent la acel moment în Țara Românească. Dania respectivă era urmarea faptului că înaltul ierarh acceptase nu numai ca trupul sinucigașului să fie îngropat la mănăstirea Zlătari, ci să officieze personal slujbele religioase aferente unui asemenea moment. Prezentarea acestui nou caz de sinucidere, primul din perspectivă cronologică, este ocazia ca autorul să se întrebe dacă apelul familiei sinucigașului la autoritatea patriarhului Samuil a fost una întâmplătoare și în ce măsură absența informațiilor documentare privind posibile acte de sinucidere din Țara Românească a este rezultatul unei „omisiuni” conștiente, dată fiind gravitatea unui asemenea gest din perspectiva cutumelor și dogmelor creștine, sau pur și simplu ele nu au existat.

Beginning with Jean-Claude Schmitt's pioneering study and up to Alexander Murray's recent synthesis, Western historians thoroughly explored the subject of suicide. In contrast, Romanian scholarship paid little attention to this topic. Evidently, this is partially explicable by the lack of sources, as only one case of suicide was previously documented, that of a merchant from Craiova who killed himself in 1835. A new case of suicide, from the beginning of the 18th century, is edited and commented on in this study. The details are scarce, as the case is documented only by two charters recording a land donation given by a small merchant from Bucharest and his family to Samuel, the patriarch of Alexandria. Samuel, who was visiting Wallachia at that time, consented to the burying of a self-murderer within the grounds of the Zlătari monastery and accepted to celebrate the liturgical rites. This newly discovered case of suicide, the oldest documented so far, raises a few thought-provoking questions: why did the family pleaded to the patriarch's authority? is the paucity of suicide cases mentioned in the Wallachian documents the consequence of a voluntary omission, understandable from a Christian viewpoint? or such cases were indeed very rare?

MARIA-MAGDALENA SZÉKELY, *Ieșitorile în lumea românească medievală și premodernă / Les lieux d'aisance dans le monde roumain médiéval et pre-moderne/ Latrines in medieval and early modern Romanian society*, p. 293-327

Pentru cercetătorul ieșitorilor din Țările Române, în perioada medievală și premodernă, dificultatea majoră constă în numărul mic de izvoare, consecință a faptului că oamenii de altădată n-au vorbit despre universul intimității lor. Adunarea informațiilor existente și coroborarea lor, analogiile și comparațiile, dar și raportarea la istoriografia europeană îngăduie totuși deschiderea unui câmp de cercetare nou, precum și formularea unor probleme de ordin metodologic. Direcțiile avute în vedere de acest studiu sunt: latrinele atestate în izvoare scrise și arheologice din Moldova și Țara Românească, începând din 1508 și până în secolul al XVIII-lea, ieșitorile din mănăstiri și cele din fortificații, distanța dintre umblători și spațiul de locuit, aspectul ieșitorilor amenajate la nivelul solului, folosirea sau nu a oalelor de noapte.

În ceea ce privește concluziile, ar fi de reținut faptul că ieșitorile n-au făcut niciodată obiectul de interes al autorităților – laice sau ecleziastice, centrale sau locale – din Țările Române, în perioada studiată. Cercetarea latrinelor din perspectiva amenajării lor contribuie la clarificarea unor probleme de ordin practic, precum aducțiunile de apă ori evacuarea

deșeurilor și a apelor reziduale dintr-o zonă de locuit, cu tot sistemul de instalații necesare. Obiectele descoperite în latrine, aruncate sau pierdute cândva, constituie prețioase mărturii de viață, păstrate ca într-o capsulă a timpului. Element fundamental în organizarea și desfășurarea vieții sociale, latrina s-a transformat ea însăși într-un izvor istoric, ale cărui informații nu pot fi ocolite în nici o încercare de reconstituire a peisajului olfactiv, a nivelului de urbanizare, a spațiului de locuit, a gradului de civilizație și, la urma urmei, a standardului de viață dintr-o epocă.

Pour celui qui voudrait découvrir l'histoire des lieux d'aisance des Principautés Roumaines au Moyen Âge et dans la période pré-moderne, la difficulté majeure réside dans la rareté des sources, en raison du fait que les hommes d'autrefois ne parlaient pas de leur vie privée. Si l'on collationne les informations existantes, si on les corrobore, en faisant des analogies et des comparaisons et en appelant aux rapports avec l'historiographie européenne, on peut ainsi ouvrir un nouveau champ de recherche et formuler quelques questions méthodologiques. Les directions suivies par cette étude sont: les lieux d'aisance attestés dans des sources écrites et archéologiques en Moldavie et en Valachie, de 1508 jusqu'au dix-huitième siècle, les latrines des monastères et des fortifications, la distance entre latrines et l'espace de vie, l'aspect des latrines aménagées au sol, l'utilisation ou non des pots de chambre.

En ce qui concerne les conclusions, il faut noter que les lieux d'aisance n'ont jamais fait l'objet d'intérêt pour les autorités – laïques ou ecclésiastiques, centrales ou locales – des Principautés Roumaines dans la période étudiée. L'étude des latrines du point de vue de leur aménagement permet de clarifier certains aspects pratiques, tels que l'adduction de l'eau ou l'élimination des déchets et des eaux usées d'une zone habitée, avec tout le système des installations nécessaires. Les objets trouvés dans les lieux d'aisance, jetés ou perdus là-bas, sont des précieux témoignages de vie, conservés comme dans une capsule temporelle. Élément fondamental dans l'organisation de la vie sociale, la latrine est devenue elle-même une source historique, dont les informations ne sauraient être contournées par aucune tentative de reconstituer le paysage olfactif, le niveau d'urbanisation, l'habitat, le degré de civilisation et, après tout, le niveau de vie d'une époque.

ȘTEFAN S. GOROVEI, *De la cronologie și diplomatică la genealogie și istorie. Documente rău datate, fără dată și false / De la chronologie et la diplomatique à la généalogie et l'histoire. Documents mal datés, sans date et faux / From chronology and diplomatics to genealogy and history. Wrongly dated, undated and false charters*, p. 329-371

În cursul cercetărilor privind istoria familiei sale, autorul s-a confruntat de mai multe ori cu documente care conțin informații prețioase, dar ale căror date sunt grav afectate, ca urmare a unor lecturi, transcrieri sau editări eronate. Câteva particularități ale culturii medievale moldovenești sunt la originea acestor erori cu consecințe destul de grave, având în vedere posibilitatea „transferării” oamenilor și evenimentelor de la un deceniu la altul sau chiar dintr-un secol în altul (uneori, „transferuri” de mai multe decenii ori de un secol sau chiar două !). Este de la sine înțeles că, pentru cercetările genealogice, asemenea „transferuri” sunt foarte periculoase: ele pot da naștere la false personaje, ușor de confundat cu bunicii lor, unchi, veri sau nepoți omonimi. De exemplu, cancelaria Moldovei a folosit pentru *Anno Mundi* „era bizantină”, care calculează Facerea Lumii, sau Crearea lui Adam, de la

1 septembrie 5509 înainte de Hristos, acceptând, în același timp – până spre ultimul sfert al secolului al XVI-lea – și sistemul prin care anul începe la 1 ianuarie. Această situație curioasă a permis apariția mai multor erori produse prin felurite confuzii sau prin transpunerea incorectă în A.D. a datelor exprimate prin A.M. În plus, folosirea literelor cu valoare cifrică a facilitat asemenea confuzii, care au condus ele însele la datări incorecte. În sfârșit, lipsa de atenție a scribilor, a copiștilor și chiar a editorilor stă la originea unui mare număr de datări incorecte atribuite documentelor medievale. Destul de des, scribii uitau să scrie cifrele unităților, ale zecilor și chiar ale sutelor, sau – și mai mult – uitau pur și simplu să dateze documentele (mai ales în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea); pentru a folosi aceste documente, istoricul genealogist trebuie să le deducă datele în funcție de personajele și evenimentele menționate în cuprinsul lor.

Autorul prezintă opt asemenea documente ale căror date i-au pus probleme de cronologie. Primul a fost editat cu *millesimul* A.D. 1520 (A.M. 7028), dar în realitate originalul documentului este datat cu A.M. 7120, adică 1612 (cu un secol mai târziu). Cel de-al doilea document – foarte important pentru cercetarea întreprinsă de autor, dat fiind faptul că el înregistrează prima mențiune a patronimului **Gorovei** – a fost editat cu *millesimul* A.M. 7100, fiind astfel databil între 1 septembrie 1591 și 31 august 1592; originalul documentului se păstrează și verificarea a confirmat datarea. Totuși, lista de martori (vistierul Gorovei găsimu-se printre ei) nu corespunde întru totul anilor 1591-1592; actul trebuie raportat anilor 1604-1605. Scribul a uitat pur și simplu să completeze anul cu cifrele pentru zeci și unități... (ar fi trebuit să fie A.M. 7112, 7113 sau 7114). În cel de-al treilea document, copistul care a rezumat documentul a uitat să scrie cifra zecilor, astfel că a fost datat A.M. 7102 (= A.D. 1594) în loc de 7132 (= 1624).

Celui de-al patrulea document analizat îi lipsește *millesimul*; el a fost datat numai prin lună și zi – **12 aprilie**. Însă, acest document conține raportul pe care doi boieri l-au trimis domnului care la rândul său le poruncise să cerceteze o anumită afacere. Totuși, porunca domnească este datată 7 mai 1625, iar domnul a decedat în ianuarie 1626 (deci 12 aprilie nu ar putea aparține, teoretic, anului 1626 !). Este o situație bizară, căreia trebuie să i se găsească o explicație.

Următoarelor două documente – numerele 5 și 6 – le lipsește *millesimul*; mai mult de cinci sau șapte decenii le separă. Celor două documente reunite sub numărul 7 trebuie să le fie atribuit anul 1733 (A.M. 7241). În sfârșit, ultimul document este un fals, elaborat spre mijlocul secolului al XIX-lea de către un falsificator neîndemânatic și ignorant, cu scopul de a atribui Mănăstirii Gorovei (din vechiul ținut Dorohoi, astăzi în județul Botoșani) o altă origine și vechime.

Au cours des recherches concernant l'histoire de sa famille, l'auteur s'est heurté maintes fois à des documents révélant des informations précieuses, mais dont les dates sont grièvement endommagées, suite à de mauvaises lectures, transcriptions ou impressions. Quelques particularités de la culture médiévale moldave sont à l'origine de ces erreurs à conséquences assez graves, compte tenu de la possibilité de „transférer” hommes et événements d'une décennie à l'autre ou même d'un siècle à l'autre (parfois, des „transferts” de plusieurs décennies ou d'un siècle ou deux). Il va sans dire que, pour les recherches généalogiques, de tels „transferts” sont très dangereux: ils peuvent créer de faux personnages, faciles à confondre avec leurs grands-pères, oncles, neveux ou petits-fils homonymes. Par exemple, la chancellerie de la principauté de Moldavie a utilisé pour *Anno Mundi* „l'ère byzantine”, qui commence avec la Création du Monde ou la Création d'Adam, le 1er septembre 5509 av. J.-C., mais en acceptant, en même temps – jusque vers le dernier quart du XVIe siècle – que l'année commence le 1er janvier. Cette curieuse utilisation a permis

l'apparition de plusieurs fautes produites par diverses confusions ou par la transposition incorrecte de dates exprimées A.M. en A. D. Ce que plus est, l'emploi des lettres pour exprimer les chiffres a facilité des confusions qui ont mené elles aussi à des datations incorrectes. Enfin, le manque d'attention des scribes, des copistes et même des éditeurs est à l'origine d'un grand nombre de datations incorrectes attribuées aux documents médiévaux. Assez souvent, les scribes oubliaient d'écrire les chiffres des unités, des dizaines ou même des centaines, ou encore, oubliaient tout simplement de dater les documents (surtout aux XVIIe et XVIIIe siècles); pour les utiliser, l'historien généalogiste doit déduire leur date en fonction des personnages et des événements mentionnés.

L'auteur présente huit documents dont les dates lui ont posé des problèmes de chronologie. Le premier a été édité avec le millésime A.D. 1520 (A.M. **7028**), mais en réalité l'original du document est daté avec A.M. **7120**, c'est-à-dire 1612 (environ un siècle plus tard). Le second document – très important pour l'investigation menée par l'auteur, vu qu'il contient la toute première mention du patronyme **Gorovei** – a été édité avec le millésime A.M. **7100**, c'est-à-dire entre le 1er septembre 1591 et 31 août 1592; l'original de ce document est conservé et le contrôle a confirmé la date. Pourtant, la liste des témoins (le **trésorier Gorovei** se trouve parmi eux) ne peut pas du tout correspondre aux années 1591-1592: il faut la reporter aux années 1604-1605. Le scribe a bien oublié de compléter l'année avec les chiffres pour les dizaines et les unités... (il aurait fallu A.M. 7112, 7113 ou 7114). Au troisième document, le copiste qui a résumé le document a oublié d'inscrire le chiffre des dizaines: ainsi, il a donné A.M. 7102 (= A.D. 1594), au lieu de 7132 (= 1624).

Au quatrième document analysé, c'est le millésime qui manque: il est daté seulement par le mois et le jour – le 12 **avril**. Mais ce document contient le rapport que deux boyards ont envoyé au prince qui leur avait ordonné de s'enquérir d'une certaine affaire. Quand même, l'ordre princier est daté du 7 **mai** 1625 et le prince trépassa en janvier 1626 ! C'est une bizarrerie à laquelle il faut trouver une explication.

Les deux documents qui suivent (les n°s 5 et 6) manquent de millésime; environ cinq ou sept décennies les séparent. Les deux documents réunis sous le n° 7 doivent être attribués à l'année 1733 (A.M. 7241). Enfin, le dernier est un faux, fabriqué de toutes pièces vers le milieu du XIXe siècle par un faussaire maladroit et ignorant, afin d'attribuer au Monastère Gorovei (ancien département de Dorohoi, aujourd'hui dans le département de Botoșani) une autre origine et ancienneté.

PETRE GURAN, *O problemă de percepție istoriografică: Ce a fost „moștenirea bizantină” pentru România?/ Un problème de perception historiographique: c'était quoi « l'héritage byzantin » pour la Roumanie? / A Matter of historiographical perception: What was the „Byzantine Heritage” for Romania?*, p. **373-391**

Articolul de față propune o reevaluare a „moștenirii bizantine” în istoriografia și cultura română. Plecând de la receptarea istoriei și culturii bizantine în România modernă, articolul redeschide problema asumării medievale a moștenirii bizantine, operând câteva distincții. Cea dintâi este diferențierea între actorii instituționali „bizantini” din evul mediu târziu: Imperiul și elitele aristocratice și intelectuale, biserica și rețeaua ecleziastică. Cea de-a doua are în vedere diferitele idei „bizantine” derivate din ideea imperială romană care au circulat după căderea Constantinopolului: autocrația, pe de-o parte, și ideea ortodoxă, pe de altă parte. Intuiția separării acestor idei i se datorează lui Iorga, care în *Byzance après Byzance* aprecia că *Byzance d'Église* a avut mai mult succes decât celălalt Bizanț, cel mai

probabil *Byzance d'Empire*. Cu toate acestea, înțelegerea medievală a „moștenirii bizantine” a fost abandonată în fazele timpurii ale occidentalizării României. Căutarea din secolul XX a „moștenirii bizantine” este legată de procesul de construcție națională și de nevoia definirii unei identități distincte și glorioase.

The study proposes a new evaluation of the formula “Byzantine heritage” in Romanian historiographical and cultural consciousness. Starting with the reception of Byzantine history and culture in modern Romania, the study reopens the question of the medieval awareness of a Byzantine heritage and operates several distinctions: firstly between different “Byzantine” institutional actors in Late Middle Ages, like the Empire and its aristocratic and intellectual elites and the Church and its ecclesiastical network, secondly between different “Byzantine” ideas derived from the Roman imperial idea, that circulated after the fall of Constantinople: the holy autocracy, on one hand, and the Orthodox idea, on the other hand. We owe to Iorga’s *Byzance après Byzance* the intuition to operate such distinctions, when he evaluates that *Byzance d’Église* was more successful than the other one, presumably *Byzance d’Empire*. Nevertheless, this medieval understanding of the “Byzantine heritage” was abandoned in the early phases of Romania’s westernization. The 20th century’s quest for a “Byzantine heritage” is linked with the nation-building process and its need to propose a distinctive and rich identity.